A person in silhouette stands on a dark shore, looking out at a calm lake. The sky is filled with dramatic, colorful clouds in shades of orange, yellow, and blue, suggesting a sunset or sunrise. The water reflects the light from the sky. In the background, there are dark silhouettes of trees and hills.

MIKKO PELTOLA & MIKA WICKSTRÖM

PELTSIN LAPISSA

TAMMI

8 LUKIJALLE

12 SAARISELÄLLÄ SAMOILEMASSA

- 13 Saariselän erämaa-alue
- 18 Urho Kekkosen kansallispuisto

20 KULLANHUHDONTAA MOBERGINOJALLA

- 21 Sotajoki
- 28 Lapin kullanhuhdonta
- 31 Vanhanliiton kullanhuuhtoja

34 VETSIOJEN KIRKASSILMÄISET VEITIKAT

- 35 Vetsijoki
- 40 Tenojoen lohen parempi elämä
- 42 Päälaen maastopyörälähetä

46 KÄSIVARREN LAPISSA SUURHARRIA NARRAAMASSA

- 47 Käsivarren Lappi
- 57 Kalamies ja keräilijä

60 YLÄ-LAPIN LUONTOIHMEITÄ KATSASTAMASSA

- 61 Naamijoki
- 72 Vapaana virtaava Tornionjoki
- 74 Tornionjoen lohikenraali

78 IVALOJEN VIETÄVÄNÄ

- 79 Ivalojoki
- 88 Lapin melonta
- 91 Junantuoma jokiprofeetta

94 KADONNEEN LAPIOPYRSTÖN JÄLJILLÄ

- 95 Savukoski
- 107 Padottu Kemijoki
- 108 Matkailuyrittäjän painajaisuni

112 KARHUJEN ARMOILLA AATSINGISSA

- 113 Salla

120 VUOTSON MARKKINOILLA SOMBYN TAHTIIN

- 121 Vuotso
- 128 Saamelainen kulttuuri
- 131 Rokkaava opettaja

134 YÖTTÖMÄN YÖN FESTIVAALI

- 135 Inari
- 141 Ijahis Idja
- 143 Saamelaismusiikin viestinviejä

146 KAKSI KEIKKAA HAMMASTUNTURILLE

- 147 Hammastunturin erämaa

154 KIILOPÄÄN KAAMOSHANGILLA

- 155 Kiilopää
- 162 Suomen Latu
- 165 Kiilopään hiihtolähettiläs

168 PALLAKSELTA HETTAAN SIVAKOIMALLA

- 169 Pallas-Yllästunturin kansallispuisto
- 176 Vaellusreitit Lapissa
- 179 Lapin maastopyöräaktivisti

- 184 Kuvalähteet

KADONNEEN LAPIOPYRSTÖN JÄLJILLÄ

SAVUKOSKI

Lapin maakunnan itäosassa sijaitseva Savukoski on kuvankauniin luonnon ja ihmisen kädenjäljen symbioosi. Sitä asuttivat alkuun saamelaiset esihistorialliselta ajalta 1700-luvun lopulle asti. Vähitellen hyvät riistamaat ja kalaisat vedet houkuttelivat sinne lisää ihmisiä. Alueelta on löytynyt kivikautista ja rautakautista asutusta sekä Suomen vanhimpia rautaesineitä. Savukosken kunta perustettiin keisarillisen senaatin päätöksellä vuonna 1916. Tämän jälkeen kalastuksesta, maanviljelystä, porotaloudesta ja metsätaloudesta tuli alueen keskeisiä elinkeinoja.

Savukosken seutu on toiminut myös aseellisten selkkausten näyttämönä. Vuonna 1922 Savukoski oli osallisena niin kutsutussa läskikapinassa. Se oli tukkityöläisten aseellinen kapina, jonka laittoi alulle Suomen kommunistinen puolue. Toisessa maailmansodassa kesällä 1944 Neuvostoliiton partisaanit hävittivät Seitajärven kylän. Myöhemmin kylää pystytettiin surmansa saaneiden muistomerkki.

Savukosken kuntaa halkoo Kemijoki sivuhaaroinen. Kunnan itäisin osa kuuluu Nuorttijoen vesistöön, joka laskee Venäjän puolelle Nuorttijärveen. Kemijoki valjastettiin vesivoimalle vuonna 1946. Patoamishanke sai valtiovalalta hyväksynnän, kun Pohjolan Voima keksi nivoa sen osaksi saksalaisten räjäyttämän sillan uudelleenrakennusurakkaa. Vesivoimalat kesyttivät joen ja estivät esimerkiksi lohien nousemisen jokeen.

Savukoskea ympäröivä luonto on erämaata, jolle ovat tyypillisiä suuret suot sekä yksittäiset tunturit. Alueella sijaitsee myös Maltion luonnonpuisto. Savukoskella on erinomaiset retkeily-, vaellus-, melonta- ja metsästysmahdollisuudet. Myös kalastus on suosittua.

apin maakunnassa riittää lääniä. Sitä kiertäessä havaitsee helposti monenlaisia eroja ihmisten, luonnon ja elinolojen välillä. Varsinkin Lapin eteläosat poikkeavat täysin pohjoisimmasta Lapista. Jos taas vertaa itä- ja länsipuolta, suurin ero taitaa olla ihmiskätkten aikaansaama.

Savukoski, joka sijaitsee itäpuolen Lapissa, on todella kaunista seutua. Savukoski elääkin luontomatkailusta. Sen läpi virtaa Kemijoki, joka oli aikoinaan koko Euroopan tuottoisin lohijoki, kunnes se padottiin Isohaaran voimalaitoksen takia vuonna 1946. Pato lopetti kertaheitolla lohen ja muidenkin vaelluskalojen elämänsäkierron. Samalla loppui lohenkalastus Savukoskella, mikä on hiertänyt paikallisten ihmisten ja energiateollisuuden välejä näihin päiviin saakka.

Isohaaran voimalaitos ei ole ollut paikallisten asukkaiden ainut huolenaihe. Tasaisin väliajoin pintaan pulpahtaa myös

Siellä täällä isot kivet
piirtävät muotoaan
virtaavaan veteen.
Paikka on kuin
lohenkalastajan
oppikirjasta.

Vuotoksen tekoallashanke, joka on ehditty torpata useita kertoja eri oikeusasteissa. Mikään ei ole kuitenkaan niin sinnikäs kuin vesivoimamies, kuuluu vanha sanonta, ja Vuotoksen tapauksessa asia pitää paikkansa harvinaisen hyvin.

Tukkanuottaa aiheuttavat myös kaivostoimintasuunnitelmat ja verrattain laajalti toteutetut metsänhakuut, joita perustellaan työllistämisaikutuksilla ja muilla talouspuolen asioilla. Tähän kun lisätään vielä itärajan läheisyys – eli ikaikainen naapurikammo – niin eipä ole ihme, jos itälappilaista välillä kyrsii.

Täysin toisenlainen mieliala vallitsee Länsi-Lapissa, jonka luontoa ja matkailumahdollisuuksia teollisuus ei ole päässyt samalla tavalla nakertamaan, vaikka ulkomaiset kaivosyhtiöt ovat kyllä sieläkin yrittäneet vakuutella ”reikäjuustomaan” ihanuutta. Vapaana virtaava Tornionjoki on koko eteläisen Lapin valtimo, jonka lohikannat ovat vahvistuneet ilahduttavasti viime vuosina, ja kalastusmatkailu kasvanut sen myötä. Samalla kun Tenojoen kalastusasioissa ja -säännöissä on vallinnut muutosten ja epätietoisuuden aika, Tornionjoki on tarjonnut mahtavat puitteet lohenkalastukseen Tenoa etelämpänä. Vapaa kulku aina iloisten ruotsalaisten kansoittamaan naapurimaahan lisää alueen vetovoimaa entisestään, sehän on paratiisi paitsi nuuskankäyttäjille myös kalastus- tai erämatkailijoille.

* * *

Ilma on vuodenajasta huolimatta niin sanotusti viileän raikas, kun eräänä heinäkuun päivänä koputan omakotitalon ovea Savukoskella. Avaamaan tulee Kilpimaan Kari, paikallinen poromies ja yrittäjä, joka on aina ollut myös innokas kalamies. Olemmekin sopineet menevämme uittamaan vieheitämme vieressä virtaavan Kemijokeen.

”Älä ota sitten mitään liian isoa perhovapaa, ei siellä ole isoja kaloja”, Kari huutaa, kun menen penkomaan pick-upin lavalta vapaputkia.

Tällä Kari tahtoo sanoa, ettei joessa ole lohia. Harjukset, joita olemme menossa kalasta-

maan, ovat kooltaan paljon pienempiä. Reissumme koostuu kahdesta erilaisesta kalapaikasta saman virtaavan veden äärellä. Menemme ensin kuvankauniin nivan äärelle, jossa joen vesi murtuu vain vähän, mutta toisella rannalla on havaittavissa jopa pientä koskenpoikasta. Siellä täällä isot kivet piirtävät muotoaan virtaavaan veteen. Paikka on kuin lohienkalastajan oppikirjasta. Voi vain kuvitella rauhallisen nivan keskellä kiven huopeessa lumilapion kokoisen pyrstön käyvän pinnassa ja hieman etäämmällä valtavan kalan ponkaisevan ilmaan. Sen sijaan perhooni iskee kaunis mutta alamittainen harjus, jonka lasken takaisin veden kuohuihin. Kari ei kalasta vaan tuijottaa vain jokea ja kysyy:

”Ne väittävät, ettei lohta kannata enää päästää tänne, koska mitään kutualueita ei ole muka jäljellä”, Kari puhisee.

”No, miltäs tuntuu kalastaa Kemijoessa?”

”Tyhjältäähän tämä. Ei luontoäiti ole tätä näin suunnitellut.”

Kari on ollut yksi seutukunnan aktiivisimmista ihmisistä, joka on ajanut lohen palauttamista Kemijokeen. Hänen suurin unelmansa on, että jonain päivänä lohi nousisi taas merestä kudulle Kemijoen latvoille.

”Lohen kuuluisi nousta juuri tänne, vaan kun voimalaitosmies ei anna”, Kari huokailee.

Voimalaitoksen vastuulla on huolehtia siitä, että vaelluskalat pääsevät nousemaan edelleen kutujokiinsa, mutta tätä vastuuta ei ole kannettu. Vapaana virtaava joki olisi massiivinen piristysruiske koko Itä-Lapille.

Menemme Karin kanssa rantakalliolle. Siellä nokipannukahvia värkkäillessämme ihmettelemme ihmisen tyhmyyttä. Pilata nyt tällainen joki, Euroopan upein lohijoki.

”Ne väittävät, ettei lohta kannata enää päästää tänne, koska mitään kutualueita ei ole muka jäljellä”, Kari puhisee. ”Se on paskapuhetta, lähdetäänkö vaikka katsomaan?”

Jatkamme matkaa Kemihaaraan Kemijoen latvoille, jossa kuvankaunis sorapohjainen ja rauhallinen joki halkoo erämaata. Kari esittelee minulle jokea monesta kohdasta. Täällä ei ole kutualueista pulaa. Vesi on kirkasta ja puhdasta; joki on juuri sellainen kuin se on aina ollut. Yövyimme teltoissa joen rannalla. Illan aikana saan muutaman harjuk-

sen ja puronieriän, jotka syömme nuotion ääressä huuliamme lipoen. Illallisen jälkeen ei unta tarvitse houkutellessa. Ympärillämme on satumaisen hiljaista ja ilma ihanan raikasta. Yritän olla näkemättä painajaisia lohen kohtalosta.

Matkani jatkui Kilpimaan Karin luota Lokan tekoaltaan maisemiin Salosen Jarin kanssa. Kuvassimme *Peltsin Lappia* ja päätimme viettää Lokalla useamman päivän, koska tekoaltaan historia tuntui niin mielenkiintoiselta ja karultakin. Paikallisilta olin kuullut tarinoita ajasta, jolloin allasta oli alettu rakentaa. Ei ollut kuulemma kissaa ehtinyt sanoa, niin kiire oli jokiyhtiöllä saada allas käyttöönsä. Monien kodit ja mannut olivat jääneet altaan alle. Metsääkään ei ollut keritty kaataa; puut olivat jääneet töröttämään paikoilleen. Sen takia virvelöiminen on vielä nykyäänkin hankalaa Lokalla: uistimet jäävät kiinni puiden latvoihin.

Menimme tapaamaan ensimmäiseksi Kemijoki Oy:n porukkaa Mutenian kylään. Heidän edustajansa kysyi minulta aika pian mielipidettäni vesivoimasta. Sain sanoa, että niin kauan kuin vesivoima estää vaelluskalojen luonnollisen elämänkierron eli vapaan kulkemisen latvavesien kutupaikoilta meren syönnösalueille, vesivoima edustaa minulle myrkynvihreää energiamuotoa, joka on kaikkea muuta kuin ympäristöystävällistä. Kysyin myös, miksei jokiyhtiö tee luonnonmukaisia kalaväyliä, joilla turvata vaelluskaloille parempi tulevaisuus. En saanut kysymykseeni suoraa vastausta.

Koko vesivoima-asia ja vaelluskalojen synkkä tilanne saa minut todella surulliseksi. Ihmisten tietämättömyys ja ahneus voi joskus olla ihan käsittämätöntä. Itä-Lapin kalastusmatkailukin on vesivoimaloiden takia täysin nolli. Heitin surulliset asiat kuitenkin mielestäni ja yritin miettiä alueen positiivisia puolia. Niihin lukeutui esimerkiksi ammattikalastus Lokan kylällä. Se, että paikalliset kalastajat saavat toimeentulonsa tekoaltaan kaloista, on pienelle kylälle melkoinen piristysruiske.

Vietimme Lokalla pari päivää ammattikalastaja Jouni Pyhäjärven kanssa ja saimme todeta sen kalaisuuden ihan omin silmin. Sitten oli aika suunnata pohjoisemmaksi. Saimme Jounilta kyydin Luirojärvelle ja sieltä laskettelimme

Päätin taittaa seuraavan etapin juosten, ettei reissu olisi mennyt ihan pelkäksi tunnelmoinniksi.

Jounin veneellä LUIROJOKEA pitkin muutaman kymmenen kilometriä, kunnes saavuimme Urho Kekkonen kansallispuistoon ja Karapuljuun.

LUIROJOKI näytti satumaisen kauniilta. Kristallinkirkas vesi virtasi vuolaana allamme. Joen pohjan muodot olivat pysäyttävän kauniita, ja kasvillisuuden seassa saattoi nähdä pieniä kalaparviakin. Silloin tällöin näkyi myös syvempiä monttuja, joissa saattoi viihtyä isompiakin kaloja. Olimme liikkeellä Jounin moottoriveneellä isojen

kantamustemme kanssa, joten kalastaminen ei käynyt päinsä. Tämä oli myös niitä jokia, joille pitäisi joskus päästä melomaan.

KARAPULJUSSA tiemme Jounin kanssa erosivat. Oli aika kiittää häntä opastuksesta ammattikalastuksen maailmaan ja tietenkin kyydistä. Matkaa LUIROJÄRVEN autiotuvalle oli jäljellä vielä kymmenkunta kilometriä, ja se oli taitettava patikoiden. Kellokin oli jo keskiyön paremmalla puolella. Kävely kesäyössä kohti kaunista LUIROJÄRVEÄ sujui kuitenkin oikein näppärästi. Perille löytäminenäkään ei ollut ongelma, sillä LUIROJOKI virtasi koko ajan vieressämme ja sitä seuraamalla saavuttaisimme päämäärämme.

LÄMMIN ilma ja tajuton hyttysten määrä ovat aina epämiellyttävä yhdistelmä. Kevyt vaatetus ja hiki sai pienet ystävämme himoitsemaan lihaamme. Perillä LUIROJÄRVELLÄ meikäläistä odotti toinen yllätys. Metsähallituksen huoltokämpä, jossa meidän oli määrä majoittua, olikin varattu meille vasta seuraavaksi päiväksi. Minä onneton olin jättänyt makuualustan matkasta pois, koska olin laskenut kaiken kämpän varaan. Saimme majoittua vanhaan autiotupaan, jossa otin leppoiset viiden tunnin yönet kovalla puulaverilla maaten. Se oli hyvä lähtökohta seuraavan päivän Sokostin valloitukselle.

SOKOSTIN huipulla käynti on todella hieno kokemus, sitä voi suositella lämpimästi kaikille vaelluksen ystäville. Kipuamista sinne on toki melkoinen siivu, mutta näköalat laelta ovat kaiken vaivan arvoisia.

Kun Sokosti ja LUIRO oli nähty ja ikuistettu, jatkoimme matkaamme kohti Kiilopäätä. Päätin taittaa seuraavan etapin juosten, ettei reissu olisi mennyt ihan pelkäksi tunnelmoinniksi. Lähdin hölkkäämään 37 kilometrin matkaa leppoisin mielin. Kuvasimme pieniä

pätkiä aika ajoin matkan varrella ja tutustuimme kohdalle osuneisiin autiotupiin. Kaunis maisema ja sopivan röykkyinen polku tekivät kummia ihmismielelle. En koko matkan aikana huomannut edes jalkojen kipeytymistä, vaan juoksu kulki kuin itsestään.

Sokostin ja Kiilopään väli taittui varttia vajaassa neljässä tunnissa. Jälkeenpäin olen miettinyt vielä reittiä ja sen kuntoa: se olisi ollut kätevintä taittaa maastopyörällä. Onneksi suhtautuminen maastopyöräilyyn on muuttunut suopeammaksi myös kansallispuistoissa, joiden merkityt reitit tarjoavat huikeita luontokokemuksia. ■

PADOTTU KEMIJOKI

emijoella on mittaa 550 kilometriä, ja se onkin Suomen valtion pisin joki. Se laskee Kemijärven ja Rovaniemen kautta Pohjanlahteen Keminkohdalla. Sillä on myös useita sivujokia, kuten Ounasjoki ja Kitinen.

Kemijoen luonne muuttui, kun sitä alettiin padota ja sen varrelle nousi vesivoimalaitoksia. Ensimmäinen voimala rakennettiin Isohaaraan vuonna 1946. Nykyisin voimaloita on 21. Työn alla on myös yksi uusi eli Sierilän voimalaitos, jolle korkein hallinto-oikeus myönsi luvan toukokuun lopulla 2017. Uusi pato nostaisi Sierinniemen vedenpintaa kahdeksan metriä ja valjastaisi viimeisenkin rakentamattoman osuuden Kemijoen pääuomasta.

Myös Kemijoen ja Vuotosjoen yhtymäkohtaan suunniteltu tekojärvi on herättänyt paljon keskustelua. Vuotoksen allas oli esillä ensimmäisen kerran jo 1980-luvun alussa, mutta hanke kaatui kansalaisten vastustukseen. Asiaa puitiin myöhemmin hallituksessa ja eri oikeusasteissakin, kunnes korkein hallinto-oikeus antoi kieltävän päätöksensä vuonna 2002.

Ennen vesivoimalaitosten rakentamista Kemijoki oli yksi Euroopan merkittävimmistä lohijoista. Joesta saatiin vuosittain jopa 160 tonnin saaliita. Kun lohi ei päässyt enää nousemaan jokeen, muidenkin koskien valjastaminen kävi helpommin päinsä. Kemijoen patoaminen on ollut useimmille jokivarren asukkaille raskas asia, jopa kulttuurinen trauma. Padot nostivat veden pintaa, jolloin osa ikaikaisista maisemista hukkui veden alle ja vapaana virranneiden koskien kohina kaikkosi.

Alajuoksun voimaloille on olemassa kalatiesuunnitelma, mutta sen toteuttamista ovat jarruttaneet lähinnä rahoitukseen liittyvät kysymykset. Jos suunnitelma saataisiin toteutettua, kalat pääsisivät todennäköisesti vaeltamaan Ounasjokeen ja muihin sivujokiin, joissa olisi niille runsaasti otollisia lisääntymispaikkoja. ■

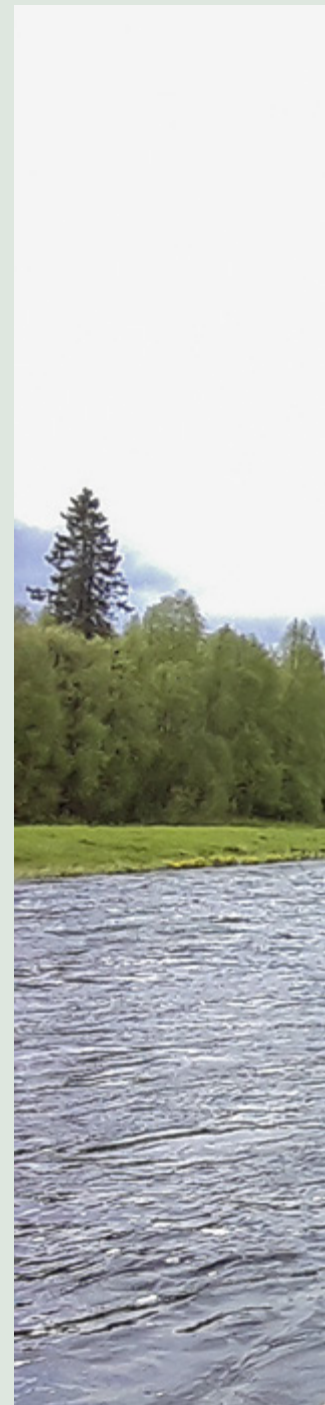

MATKAILUYRITTÄJÄN PAINAJAISUNI

Kari Kilpimaa, poromies ja matkailuyrittäjä, elää Kemijoen armoilla. Valveilla ollessaan hän uneksii vapaana virtaavasta kotijoes-taan, mutta silmänsä sulkiessaan hän nä-kee painajaisia sen padotuista koskista.

Kemijoki on yhtä aikaa minun salarakkaani ja kaverini. Kun pääsen joelle, aika pysähtyy ja joki liplattelee. Se kertoo ikiaikaista tarinaansa: tuo terveisiä ylävir-ralta ja vie ne mennessään. Alavirrasta se ei kerro, koska se ei halua puhua siitä, minne lohet ovat joutuneet. Äiti Kemijoki on raiskattu, padottu ja pääosin pilattu suo-ojituksilla, padoilla ja patoaltailla, mutta Ounasjoki ja vapaa suurjoen latvaosuus eli Yli-Kemi ovat sentään lähes luonnontilassa.

Jos Kemijoki olisi vapaa, se olisi huikea kalastusmatkailukoh-de. Sen vesitulavuus ja poikastuotantoalueet olisivat ylivoimai-desti Suomen suurimmat. Jostain olen lukenut, että Kemijoki on tuottanut ennen patoamista jopa yli 30 prosenttia Itämeren alueen vaelluskaloista.

Jos Kemijoki olisi vapaa, se tuottaisi lohien ja taimenen poikasia. Kalastajat saisivat elämyksiä ja alueen ihmisten identiteetti vahvistuisi. Emme tuntisi syvää häpeää siitä, etteivät isämme ja ukkimme ole pystyneet suojelemaan jokeamme vaan ovat uskooneet virtaavan veden ostajia ja valtion edustajia sekä poliitikkoja, jotka ovat kertoneet, että lohi on menneisyyttä ja vauraus ja sähkö tulevaisuutta: teollisuus tulee kukoistamaan jokivarressa ja kaikille riittää töitä ja toimeentuloa.

Itä-Lappi hyötyisi mielestäni kaikkein eniten, jos lohi ja taimen voisivat palata jokeen, joka on lähes luonnontilassa. Kalat toisivat vireyttä syrjäseudun kuntien elämänmenoon. Matkailijat pysähtyisivät jokivarren kyliin ja käyttäisivät palveluitamme. Vaelluskalojen ympärille on Tenolla ja Tornionjoella kehittynyt matkailua ja ohjelmalvelua, miksei siis Kemi- ja Ounasjoellakin? Kalateiden ja ohitusuomien rakentaminen toisi paljon töitäkin.

Kemijoen tulevaisuus on nyt veitsenterällä. Kemijoki Oy suunnittelee kahta uutta patoa, Sierilää ja Kemihaaran allasta. Poliitikot eivät tahdo vieläkään ymmärtää Lapin puhtaan ja vapaan joen arvoa. He uskovat yhä kaivinkoneiden ja pillareiden autuaaksi tekevään työllisyysvaikutukseen. Vesivoimayhtiöt haluavat jatkaa nykyisellä mallilla. Ne vastustavat kalateiden rakentamista mutta osallistuvat kyllä innokkaasti yhteistyöryhmien suunnittelukokouksiin ja kalastonseurantatutkimuksen kahvinjuontitilaisuuksiin. ■

Poliitikot eivät tahdo vieläkään ymmärtää Lapin puhtaan ja vapaan joen arvoa. He uskovat yhä kaivinkoneiden ja pillareiden autuaaksi tekevään työllisyysvaikutukseen.

HUIKEA LUKURETKI JOKAISELLE LAPIN YSTÄVÄLLE

Lappi on mittaamattoman laaja ja monipuolinen alue. Itä-Lapissa mieliala on erilainen kuin lännessä. Metsä-Lapin luonto poikkeaa merkittävästi päälaen puuttomista erämaista. Kieliäkin on useita. Ja silti ollaan yhdessä ja samassa Lapissa, Peltsin Lapissa.

Peltsin Lapissa nautitaan sinisestä hetkestä Kiilopäällä, lomailaan vapaana virtaavalla Tornionjoella ja ihmetellään Kemijoen kohtaloa. Siellä kaivetaan kultaa ja etsitään onnea, myös kalaonnea. *Peltsin Lapissa* on seikkailu saamelaiseen kulttuuriin ja pohjoiseen elämänmenoon. Se paljastaa Lapista uusia ja yllättäviä puolia sekä sen, mikä saa Peltsin palaamaan Lappiin kerta toisensa jälkeen.

Mikko "Peltsi" Peltola on eränkäyntiin erikoistunut toimittaja. Hänelle Lappi on kuin toinen koti. Kirjassaan Peltsi koluua Lapin erämaita ja turistikohteita ja tapaa paikallisia ihmisiä askareissaan.

Mika Wickström on kirjailija. Kirjassa hän tarjoilee monipuolista tietoa Lapin luonnosta, historiasta ja kulttuurista.

Kannen suunnittelu: Eemeli Nieminen
Kannen valokuvat: Jari Salonen

www.tammi.fi

79.4

ISBN 978-951-31-9610-3